

AYTƏN MEHDİYEVƏ

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti

tarix elmləri namizədi

e-mail: ayten-69@mail.ru

SULTAN CEM VƏ KORİKOS QIZQALASI

Açar sözlər: Qız qalası, Korikos, Cem, Rodos şevolyeləri, müdafiə qalaları

Ключевые слова: Девичья башня, Корикос, Джем, Родосские шевалье, оборонительные крепости

Key words: Maiden Tower, Korykos, Jem, Rodos shevolyes, defences

Kiçik Asiya ərazisində sivilizasiyaların yaranması, qədim şəhərlərin formalaşması, müxtəlif mədəniyyətlərin bir-birini əvəz etməsi çox qədim tarixə malikdir. Bu ərazi qədim dövrlərdən Avropa, Asiya və Afrika arasında özünəməxsus bir körpü olmaqla müxtəlif xalqların yaşadıkları və cəmləşdiyi torpaqlar idi (4, s.79-83). Buradan çoxsaylı ticarət yollarının keçməsi və kəsişməsi etnik rəngarəngliyi artırmaqla yanaşı müxtəlif xalqların qeyd olunan torpaqlara maraqlarını artırmışdı.

Türklərin Kiçik Asiya ərazisində yayılmasını qədim dövrdə axtarmaq lazımdır. Belə ki, qədim mənbələrdə "at südü içənlər" kimi adlandırılan, azərbaycanlı tədqiqatçıların qamar (qamər) etnosu kimi tanıdıqları, e.ə. VIII əsrdə Cənubi Qafqaza gələn kimmerlərin bir hissəsi Kiçik Asiyanın şərqinə köçmüşdü. Qədim mənbələrdə onların Kiçik Asiya ərazisində məskunlaşdıqları ərazi Qammera kimi tanınırdı (5, s.150). Həmin ad müasir dövrdə Qəmərli, Kəmərli formasında işlədilir. Türkiyənin Aralıq dənizi sahillərində eyni adlı-Kəmər istirahət mərkəzinə rast gəlinir. Hər ilin aprelində burada keçirilən Kəmər karnavalı bu torpaqların diqqət mərkəzinə çevrilməsinə səbəb olur (11, s. 46).

Eradan əvvəl Roma və yeni eranın əvvəllərindən Bizans imperiyalarının tərkibində olan Kiçik Asiya torpaqlarında türklərin növbəti yayılması xalqların böyük köçü, Atillanın başçılığı ilə hunların yürüşü, VI-VII əsrlərdə bulqar, suvar və xəzərlərin hücumları ilə bağlıdır. Bu baxımdan Kiçik Asiya torpaqlarının səlcuqlar və osmanlıların hakimiyyəti altına keçməsi, burada türk dövlətlərinin yaranmasının tarixi zəmini olmuşdur.

Səlcuqlar və osmanlıların Kiçik Asiya torpaqlarını fəthindən sonra burada həyata keçirdikləri müxtəlif xarakterli tədbirlər sırasında müdafiə tikililərinin, o cümlədən qala və bürclərin inşa və bərpa olunmasına xüsusi diqqət yetirilirdi.

Hələ səlcuqların dövründə qala inşasına xüsusi diqqət ayrılmasını iki məsələ vacib edirdi: 1.Xaç yürüşləri. 2.Bəyliklər arasında gedən mübarizə (6, s.6). Osmanlıların dövründə bu məsələ daha qlobal xarakter almış, xüsusilə Konstantinopolun tutulmasından sonra böyük əhəmiyyət kəsb etmişdi.

Türklərdə mövqe, müxtəlif cəhətlər və daşdıqları funksiyalara görə qala qapılarına adlar verilirdi. Bu baxımdan İstanbul yaxınlığında Ədirnə qapısı, Topqapı, Ahır qapı, Diyarbəkir qalasında Dağ qapısı, Urfa qapısı, Mardin qapısı, Ankara qalasında Hisar qapısı, Alanya qalasında İçqala qapısı (6, s.8), Kleopatra qapısı (11, s. 49) və s. göstərmək olar. Türklər qala başçılarını dizdar kimi tanıyırdılar (2, s.185).

Osmanlıların XV-XVI əsrlərdə və sonrakı dövrlərdə qalalara münasibətdə xüsusi qanunnamələrdən istifadə etdikləri barədə məlumatlar mövcuddur. Bu baxımdan 1487-ci il tarixli Hudaverdigar (Bursa) livası qanunnaməsi, 1518-ci il tarixli Diyarbəkir qanunnaməsi, 1519-cu il tarixli Sis (Kozan) livası qanunu, 1528-ci il tarixli Qaraman vilayəti qanunnaməsi, 1540-cı il tarixli Ərzurum vilayəti qanunu diqqəti cəlb edir (6, s.8-10). Bu qanun (və ya qanunnamələr) vasitəsilə

qalaların idarə olunma tərzi, onun saxlanması məqsədilə alınmalı olan rüsum, hərbi formanı saxlamaq üçün çəkiləcək xərclər dəqiq müəyyən olunurdu.

Kiçik Asiya ərazisindəki qalaların tarixinin araşdırılması Osmanlı dövlətinin müxtəlif dövrlərinə aydınlıq gətirir. Bu baxımdan XV əsrin son rübündə baş verən "Cem olayı" (9, s.74) kimi Osmanlı tarixinin mürəkkəb dövrü hesab edilən hadisənin dövlətin ərazisində yerləşən Korikos Qızqalası ilə əlaqədar xatırlanması doğru olardı.

Korikos Qızqalası Mersin və Silifkə arası torpaqlarda yerləşir. Mersin Aralıq dənizinin müasir şəhərləri arasında xüsusi mövqeyə malik olsa da, Silifkənin yaranması çar I Selevk Nikatorun adı ilə bağlıdır (1,s.411). Makedoniyalı Aleksandrın məşhur sərkərdələrindən olan Selevk onun ölümündən sonra bu torpaqları tutaraq burada Selevkilər sülaləsinin əsasını qoymuşdu. Şəhər Göksu (antik adı Kalikadnos) çayının hər iki sahilində yerləşir. Məhz bu çayda 1190-cı ildə alman imperatoru Fridrix Barbarossa boğulmuşdu. Müqəddəs Pavelin vətəni sayılan Tartus antik dövr abidələri ilə zəngindir. Mersin-Silifkə sahil xətti üzərində Korikos Qızqalası ilə yanaşı Pompeypolis (Viranşəhər), Kanitelis (Qanlı divan) (11, s.49-50), qaladan şimalda Cənnət və Cəhənnəm adlanan iki mağara yerləşir.

Qaramanoğullarının hücumları Korikos Qızqalasının da daxil olduğu torpaqların Kipr krallığı tərəfindən alınmasına səbəb olmuşdu. Bundan sonra Korikos Qızqalası uzun müddət Kipr krallarına məxsus olmuş və ənənəvi şəkildə ticarət limanı kimi fəaliyyət göstərmişdi. 1448-ci ildə Qaramanoğullarından İbrahim bəy qalanı tutmuş və onu təmir etdirmişdi (6, s.225). XV əsrin 70-ci illərində Korikos Qızqalası osmanlılar tərəfindən tutulduqdan sonra ticarət limanı funksiyasını itirmişdi.

Türklərin hərbi struktur və qüvvələrini dərinləndirərkən bu sahədə onların böyük nailiyyətlər əldə etdiklərini göstərmək və Seyfiyyənin (hərbi institut) fəaliyyətinə yüksək qiymət verməklə yanaşı eyni zamanda Osmanlı imperiyasının hərbi qüvvələri sırasında donanmanın "axill dabanı" olması, bu sahədə çatışmazlığın əsasən XVI əsrdə Xeyrəddin Barbarossanın (1466-1546) donanmaya gəlməsindən sonra aradan qaldırıldığını qeyd etmək lazımdır (7, s. 157-158). Belə bir vəziyyət osmanlıları dəniz qalalarına xüsusi diqqət yetirməyə vadar etmişdi. Bu baxımdan sahilə 200 metr aralıda yerləşən Korikos Qızqalası Osmanlı hakimiyyəti dövründə müdafiə-hərbi funksiyasını bərpa etmiş və mümkün dəniz hücumlarından müdafiə olunmaq sahəsində böyük əhəmiyyət daşımışdı.

Son orta əsr mənbələri Korikos Qızqalasını Fateh Mehmedin oğlu Cem ilə bağlı xatırlayır. Bu əlaqələndirmə dövrün ziddiyyətli problemi–varislik problemi ilə bağlı olmuşdur.

1481-ci ildə Sultan Fateh Mehmed vəfat etdiyi zaman onun 34 yaşlı Bəyazid və 23 yaşlı Cem adlı iki oğlu qalmışdı. Bəyazid mərkəzi Amasya olan Rum əyaləti, Cem isə mərkəzi Konya olan Qaraman əyalətinin valisi idi. Mehmedin Mustafa adlı digər bir oğlu 1474-cü ildə vəfat etdiyindən bu zaman Kastomonu sancaqbəyi olan şahzadə Cem Qaraman valisi təyin edilmişdi. Hər iki şahzadə dövrünə görə gözəl təhsil almışdı. Sultan II Mehmed qəbul etdiyi qanunnamədə varisin kim olacağını göstərməyərək qədim ənənəni davam etdirmiş, səltənət sahibi olacaq övladına ölkədə nizam yaratması üçün bütün qəti tədbirlərdən istifadə etmək hüququ verən maddə qoydurmuşdu (10, s. 161). Fatehin vəfatından sonra Cem silaha sarılaraq hakimiyyətə iddiasını bildirmişdi. Lakin bu dövrdə hakimiyyətə gəlmək əsasən yeniçərlərin iradəsindən asılı idi. Onlar qazilik ənənələrinin davamçısı Bəyazidə üstünlük vermiş, Fateh dövrünün sonuncu böyük vəziri Qaramanlı Mehmed paşa və onun siyasətinə qarşı çıxmışdılar. Mehmed paşanı müdafiə edən Cem ləng hərəkətidən istifadə edən Bəyazid paytaxta birinci gələrək yeniçərlərlə danışıqlar aparmış, onlara müəyyən güzəştlər edəcəyini vəd edərək taxta çıxma bilmişdi (3, s. 177-178). Bunun əksinə olaraq şahzadə Cem ağabəyinin hakimiyyətini tanımadığını elan edərək müharibəyə başlamışdı. Qaraman bəyi Qasım, varsaq türkmənləri və bir sıra türkmən hərbi qüvvələrini qısa müddətdə öz ətrafında toplayan Cem ciddi rəqibə çevrilmişdi və atasının vaxtilə ona vəkalət etdiyi iddiası ilə İstanbul üzərinə qoşun çəkmişdi (9, s.74). Dövlətin keçmiş paytaxtı Bursa Cem tərəfindən tutulmuşdu və burada o, sultan elan edilmişdi. Cem adından pul kəsilmiş və xütbə

oxunmuşdu. Bununla ilk dəfə olaraq Osmanlı dövləti bölünmə təhlükəsi qarşısında qalmışdı. Cem qardaşına imperiyanı bölmək, Avropa torpaqlarının Bəyazidə keçməsi, Asiya torpaqlarının isə Cemə verilməsini təklif etmişdi (3, s.178). Bu təkliflə razılaşmayan Bəyazid Albaniyadan İtaliya ərazisinə hücum hazırlaşan Gedik Əhməd paşanı geri çağıraraq onun rəhbərliyi ilə Cemə qarşı böyük bir ordu göndərmişdi. Gedik Əhməd paşa Cemə qarşı təşkil olunan iki hərbi kompaniyada qələbə çalsa da, Cemi tutmamış, onun uzaqlaşdırılması ilə məhdudlaşmışdı. Cem bundan sonra türk torpaqlarından Hələb, Dəməşq və Yerusəlim vasitəsilə Misirə getmiş və burada böyük təntənə ilə qarşılanmışdı. Sonra o, Məkkə və Mədinəyə gedərək müqəddəs yerləri ziyarət etmiş və 1482-ci ilin martında Qahirəyə dönmüşdü. Bu zaman Cem Ankara sancaqbəyi Trabzonlu Mehmed bəydən dəvət məktubu almışdı. Bu məktubda xalqın Bəyaziddən üz çevirib onu gözlədikləri bildirilirdi (10, s.167). Xəbərdən ruhlanan Cem Hələbə gəlmiş və Trabzonlu Mehmedlə birləşərək imperiyanın sərhədlərini keçmişdi. O, Adanada Qaramanoğlu Qasım bəylə görüşərək onunla bir ittifaq bağlamışdı. Bu ittifaqın əsas şərtinə görə, Cem siyasi mübarizədə qalib gəldiyi halda bütün Qaraman torpaqları Qasım bəyə verilməli idi. Onlar 1482-ci ilin iyununda Konyanı mühasirə etsələr də, konyalılar Bəyazidə sadıq qalaraq qalanı tutulmağa qoymamışdılar. Eyni hadisə Ağsarayda təkrarlanmışdı Bunun nəticəsində Sultan Bəyazid hər iki şəhəri vergidən azad etmişdi (10, s.169). Ankaraya yaxınlaşan Cem şəhəri mühasirə etsə də, hökmdarın yaxınlaşması xəbərinin alınması mühasirənin dayandırılmasına səbəb olmuşdu. Bəyazid Konyaya gəldikdə Cemin Daşelində olmasını öyrənmiş və onunla danışıqlar aparılmasına çalışmışdı. Cem öz mövqeyini əsaslandıraraq imperiyanın bölünməsində ısrarlı olduğunu bildirmişdi. Cemə cavabında Bəyazid əbəs yerə qan tökülməsinin qarşısını almaq məqsədilə onun bu fikirdən əl çəkəcəyi halda Yerusəlimdə (Qüdsdə) yerləşməsi və şahzadə olduğu vaxtlarda əldə etdiyi qədər pul alacağını vəd etmişdi (3, s. 178). Cemin nə səbəbdən sultan Bəyazidin təkliflərini qəbul edəcəyi bəlli deyildi. Belə ki, Yerusəlim şəhəri Məmlüklər dövlətinin kifayət qədər daxili hissəsində yerləşirdi. Məmlüklər və osmanlılar arasında münasibətlər gərgin olmaqla yanaşı Yerusəlim şəhərinə iddia edən Qərbi Avropa monarxları "Böyük Suriyaya xaç yürüşlərini davam etdirmək planı" hazırlayırdılar (12, s.123). Sultan Bəyazidə məktubunda Neapol kralı Ferrante özünü "Yerusəlim kralı" adlandırır, osmanlıların 1481-1482-ci illərdə Otrantodan çıxmaları haqqında danışıqlar aparırdı. 1483-cü ildə Fransa taxtına çıxan VIII Karl yalnız "Yerusəlim kralı" titulundan istifadə etmir, həm də özünü Bizans imperatorlarının varisi kimi təqdim edirdi.

Qaramanoğlu Qasım bəylə Anamur sərhədlərindəki Daşelinə gələn Cem tezliklə Korikos Qızqalasına çəkilməli olmuşdu. 1482-ci il iyunun 8-dən iyulun 17-nə kimi təxminən 40 gün Korikos Qızqalasında qalmalı olan Cem bu qalada narahat və səksəkəli günlər keçirmişdi (6, s. 226).

Burada Cemin gələcək fəaliyyət planı müzakirə olunmuşdu. Qaramanoğlu Qasım bəy onun dəniz yolu ilə Rum eli tərəfə getməsinin tərəfdarı kimi çıxış etmişdi. Bu planın əsas məqsədi Bəyazid Rum elində Cəmlə məşğul olarkən onun hökmdarla anlaşaraq Qaraman torpaqlarının bir qisminə hakimlik etməsindən ibarət idi. Cem Ağqoyunlu hökmdarının yanına getməyə can atmışdısa da, Qasım bəy onu inandıraraq bu fikirdən daşındıra bilmişdi. Cem Korikosdan Frenk Süleyman adlı bir şəxsi Rodos cəngavərlərinin (şevolyeləri) başçısının yanına yollayaraq ondan kömək istəmişdi. Belə bir addımın atılmasına hələ atasının dövründə Cemin şevolyelərlə təmasda olaraq onlarla tanışlığı da əsas vermişdi. Rodos cəngavərlərindən müsbət cavab alan Cem Anamur limanına enərək üç gəmi ilə buradan uzaqlaşmış və iyulun 26-da Rodos adasına çatmışdı. Hadisələrin sürətlə getməsinə Bəyazid ordularının Korikosa yaxınlaşması və bu müdafiə qalası vasitəsilə Cemin öz təhlükəsizliyini təmin edə bilməməsi də səbəb olmuşdu.

Cemin Yerusəlimdə müqəddəs İohann ordeni cəngavərləri və Rodosda hospitalyerlərin himayəsini qəbul etməsi, cəngavərlərin onu himayə etməsi əslində siyasi xarakter daşımış, Cem xristian dünyasının girovuna çevrilmişdi. Böyük magistr Pyer d'Aubusson onu hökmdarlara layiq qarşılasa da, sonradan Bəyazidlə bağlanan müqaviləyə əsasən, Cem hospitalyerlərin himayəsi altında olduğu müddətdə orden hər il 45 min qızıl pul almalı idi. 1489-cu ildə Osmanlı

imperiyasına aidiyyəti olan Avropa dövlətlərini maraqlandıran Cem Romaya getmiş və Vatikanda papa VIII İnnokentinin qonağı olmuşdu. Bu hadisə Bəyazidi ciddi narahat etmişdi. O, 1494-cü ildə papaya göndərdiyi məktubunda Cemi bu dünyanın əziyyətlərindən qurtarmağı və daha yaxşı bir aləmə göndərməyi təklif etmişdi. Bu zaman hakimiyyətdə olan papa VI Aleksandr Borcia qeyd olunan təklifin həllini gözəl bilirdi. Onun “zəhməti” “oğlanlarından birinə mülk almaq üçün” 300 min dukat dəyərində qiymətləndirilmişdi (8,s.500-502). Osmanlı şahzadəsi “mübadilə vasitəsinə” çevrilmişdi. Belə ki, 1495-ci ildə fransız kralı VIII Karl onu 20 min dukata papa Aleksandrın almışdı. Fransızlara məxsus Neapol torpaqlarında Cemin qəflətən vəfat etməsi papanın “fəaliyyəti” ilə bağlı müəyyən şübhələrin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdu.

Beləliklə, Cəmlə bağlı hadisələr Osmanlı imperiyasının Avropa siyasətinə cəlb olunduğunu göstərdi. Hadisələrin Bəyazid tərəfindən nizamlanması xarici ölkələrin hazırladıqları planların əksinə olaraq imperiyanın parçalanması təhlükəsini aradan qaldırdı. Cemin gücləndirilmiş Korikos Qızqalasında qala bilməməsi və xristian ordenlərinə kömək üçün müraciət etməsi Osmanlı imperiyasının daxilən möhkəmliyi və mərkəzi hakimiyyətin güclü olmasını sübut edirdi. Avropa dövlətlərinin İtaliya hadisələri zamanı bir-birinə qarşı mabarızədə türk himayəsini qəbul etmək “təhlükəsi”ndən istifadə etmələri adət halını aldı. Osmanlı imperiyası yalnız quruda deyil, həm də dənizlərdə öz mövqeyini möhkəmləndirirdi. Bəyazid xaçlıların bütün avantüralarına son qoymaq məqsədilə hələ atası tərəfindən əsas qoyulan türk donanmasını təkmilləşdirməyə və dirçəltməyə çalışırdı. O, gəmilərin sayını artırmaqla Aralıq dənizində türk donanmasının hakim mövqə tutması proqramını həyata keçirirdi. Venetsiya ilə aparılan hərbi əməliyyatlar nəticəsində Lepanto, Modon, Koron və Navarino kimi mühüm strateji məntəqələr osmanlılar tərəfindən tutulmuşdu.

ƏDƏBİYYAT

1. Генш К. Турция. М., 2005
2. Жуков К.А. Эгейские эмираты в XIV-XV вв. М., 1988
3. Лорд Кинросс. Расцвет и упадок Османской империи. М., 1999
4. Мелларт Дж. Древнейшие цивилизации Ближнего Востока. М., 1982
5. Muxtarova Ə.İ. Türk xalqlarının tarixi (qədim dövr və orta əsrlər). Ali məktəblər üçün dərslik. B., 2010
6. Nazmi Sevgen. Anadolu kaleleri. I.c. Ankara, 1959
7. На перекрестке цивилизации. Поль Лемерль. История Византии. Димитрис Кицикис. Османская империя. М., 2006
8. Оскар Егер. Всемирная история. Средние века. 3-е изд. М., 2006
9. Osmanlı hanedanı. 12 ciltte. XII. Cilt. Ankara, 1999
10. Osmanlı tarixi. II.Cilt. İstanbul'un fethindən Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünə qədər. Ord. prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. Ankara, 1988
11. Турция. Анкара, 2009
12. Финкель Кэролайн. История Османской империи. Видение Османа. М., 2010

АЙТЕН МЕХТИЕВА

*доцент Азербайджанского Государственного
Педагогического Университета,
кандидат исторических наук
e-mail: ayten-69@mail.ru*

СУЛТАН ДЖЕМ И ДЕВИЧЬЯ БАШНЯ КОРИКОС

Последняя четверть XV века считается напряженным периодом Османской империи. В этот период шла борьба за власть между султаном Баязидом и Джемом. В ходе борьбы за власть Османская империя впервые столкнулась с угрозой распада. Провозглашенный в Бурсе султаном Джем после нескольких столкновений покинул турецкие территории, и некоторое время ему пришлось прожить в другой стране. Хотя весть из Анкары и воодушевила его, и на этот раз превосходство было на стороне Баязида. После поражения султан Джем в течении некоторого времени скрывался в крепости Корикоса (Девичьей башне), а отсюда ему пришлось отправиться к рыцарям – госпитальерам ордена св. Иоанна с острова Родос. После чего до конца своей жизни он превратился в средство давления на Османскую империю в руках орденов, Римского папы и европейских государств. Для укрепления своей власти султан Баязид потратил большое денежное средство на эти политические силы.

AYTEN MEHDIYEVA

*assistant professor of
Azerbaijan State Pedagogical University
candidate of historical sciences
e-mail: ayten-69@mail.ru*

SULTAN JEM AND KORYKOS MAIDEN TOWER

The last quarter of XVth century is the tense period in Ottoman history. During this period there was the struggle of power between Sultan Beyazed and Jem. As a result of this struggle the Ottoman empire was faced for the first time the risk of division. Jem proclaimed the Sultan in Bursa left the turkish territories after some clashes, and he had to reside for some time in other country. Though the new message from Ankara gave him a hope, the superiority was in Beyazed side too. After defeat Sultan Jem had to hide some time in Korykos Maiden Tower and then he was forced to leave for Rodos shevalyes. Then he became the plaything the whole his life for the orders, the Pope and the European countries as the pressure means on the Ottoman empire. Sultan Beyazed had spent the great amount of money for these political forces to defend and protect his power.

Rəyçilər: prof. İ. Məmmədov, t.e.d. Q. İsmayilzadə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Ümumi tarix kafedrasının 23 may 2011-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 12)